

Europæisk samarbejde og nationale minoriteter

af Uffe Østergård

Jean Monnet professor i europæisk civilisation, Center for europæiske Kulturstudier, Århus Universitet og direktør for Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier

Det europæiske samarbejde efter 1945 blev ikke opfundet for at løse problemerne for de etniske og nationale mindretal, som i så høj grad havde belastet forholdene mellem staterne i Europa i mellemkrigstiden. Tværtimod drejede det sig om et yderst pragmatisk, magtpolitisk bestemt forsøg på fra sejrherrenes side at indbinde det slagte Vesttyskland i et så forpligtende og tæt økonomisk samarbejde at fremtidige krige mellem stormagterne blev umulige. Kombineret med et stærkt ønske fra tyskerne i de vestlige besættelseszoner om at vinde anerkendelse i det gode, vestlige selskab ved at integrere økonomierne så tæt som muligt. Udviklingen var anderledes i den sovjetiske besættelseszone, der indlemmedes i det sovjetiske imperium som en selvstændig stat, DDR. Men det skulle vise sig at blive en historisk parentes, omend en ganske langvarig sådan.

Den 9. maj 1950 lancerede den franske udenrigsminister Robert Schuman, efter inspiration fra den ligeledes franske leder af den centrale økonomiske planlægning efter 2. verdenskrig, Jean Monnet, en plan for samordningen af kul- og stålindustrierne i Frankrig, Vesttyskland og Benelux. Til forskel fra tidligere forsøg på samarbejde mellem suveræne stater, fra Folkeforbundet i mellemkrigstiden til Europarådet i Strasbourg, der blev oprettet i 1949 efter en stor føderalistisk kongres i Den Haag i 1948, var Kul- og Stålfællesskabet udstyret med et overnationalt organ med store magtbeføjelser, den såkaldte "Høje Myndighed". Jean Monnet blev den første leder af dette organ, der siden under navn af Europa-Kommissionen har sat sit afgørende præg på den sejrende form for europæiske samarbejde, det samarbejde vi i dag kender under navnet den Europæiske Union, EU.

Trods, eller måske netop i kraft af denne tilsyneladende snævre og uheroiske baggrund for samarbejdet, er det min påstand at EU er den enkelte institution der har haft størst positiv betydning for mindretallenes forhold i dagens Europa. Konventionerne om mindretallenes rettigheder er ganske vist formuleret af det førnævnte Europaråd, der ledes af en ministerkomité og overvåges af en forsamling af parlamentarikere. Man skal bestemt ikke underkende denne idealistiske organisations betydning, en betydning der er så meget desto større fordi organisationen omfatter mange flere lande end EU. Ud over gamle medlemmer som Norge og Island drejer det sig om de 12 lande der befinder sig i forskellige stadier af optagelse i EU, ansøgerlandet Tyrkiet, foruden flertallet af efterfølgerstaterne til Sovjetunionen. Det er vigtigt at disse lande er kommet delvis ind i den europæiske varme, hvilket blandt andet indebærer at de har skrevet under på Menneskerettighedskonventionen og dermed bl.a. forpligtet sig til at opgive dødsstraffen. At store lande som Rusland så ignorerer forpligtelserne og alligevel af realpolitiske grunde ikke bliver ekskluderet, er på den anden side en demonstration af svaghederne ved en mellemstatslig organisation, der hviler på den nationale suverænitets principper og kravet om enstemmighed eller højst enstemmighed minus en (normalt det kritiserede land). Man kan lave kritiske rapporter i Europarådet, sådan som det skete i 1999 med kritikken af Rusland. Men det er svært at få sådanne rapporter fulgt op af beslutninger og især handlinger. For har man først smidt et medlem ud er der ikke flere sanktionsmuligheder. Der vil derfor ud over pragmatiske udenrigspolitiske interessehensyn altid være en stærk tilskyndelse

til ikke at lade handling følge på ord, sådan som det netop var tilfældet med Rusland, hvor ministerkomitéen ikke fulgte den parlamentariske komité's anbefalinger.

Det var netop dette den Europæiske Unions fædre havde forudset og derfor fra starten indførte et stærkt og relativt selvstændigt overnationalt element, der skulle garantere fremdriften i samarbejdet og sikre at alle lande lever op til de fælles vedtagelser. Men det er samtidig vigtigt at erindre at det var suveræne nationalstater, der indgik samarbejdet og at det stadig er sådanne stater som udgør det fundamentale grundlag for EU. Det er kun nationale stater der har pladser i det Europæiske Råd af stats- og regeringschefer i Ministerrådet. Nogle af disse stater kan være meget små som Luxembourg og med en national identitet af meget ny karakter. I Luxembourg tales en tysk-fransk blandingsdialekt, letzeburgsk (lëtzebuergsch), der først i 1984 blev anerkendt som nationalt sprog. Indtil da havde tysk og fransk været landets officielle sprog, selv om tysk tabte noget af sin stilling efter 2. verdenskrig, hvor nazisterne havde indlemmet landet under navnet Moselgau. I dag nedskrives parlamentets forhandlinger på letzeburgsk, selv om det lovforberedende arbejde normalt foregår på fransk, og flere af landets aviser skriver om lovgivningen på tysk.

Denne nye status for et sprog, der tidligere blev opfattet som en dialekt, skyldes at Luxembourg er en af de oprindelige signatarstater i EU. Og medlemmer af unionen er i princippet nationalstater. Derfor har landet langsomt men sikkert, med økonomisk støtte og inspiration fra EU, udviklet sig til en fuld nationalstat, omend ganske lille. En lignende tendens har kunnet iagttages for det gæliske sprog i den Irske Republik. Hvor under 4 % talte irsk ved Irlands indtræden i det daværende Fællesmarked i 1973 er tallet nu officielt langt over 10 og støt stigende. Denne nationale konsolidering skyldes først og fremmest den rivende økonomiske udvikling der har været resultatet af Irlands medlemskab af EU. Den nye selvtilid baseret på økonomisk vækst er ligeledes årsagen til at den Irske Republik sammen med den britiske regering er gået aktivt ind i processen med at skabe fred mellem de stridende grupper i Nordirland. Her har de protestantiske unionister i århundreder undertrykt de katolske nationalister. Freden er endnu langt fra garanteret, men den har aldrig været så nær. Og det skyldes netop EU's eksistens, der for første gang har skabt mulighed for en fredsordning, som hverken indebærer fortsættelse af den nuværende uholdbare situation eller hele områdets opslugen i et katolsk Irland. EU er ikke designet som et fredsprojekt, men fred og bedre forhold mellem flertal og mindretal er en utilsigtet sidegevinst ved det pragmatiske markeds- og valutasamarbejde.

EU og regionerne

Tendensen mod bedre forhold for etniske og nationale mindretal gælder for nationalstaterne. Men i løbet af de seneste godt tyve år har EU-samarbejdet gradvist og igen uden en klar samlet strategi udvidet menneskerettighederne til at gælde for mindretal af enhver art, ikke blot nationale mindretal. Den Maastricht-traktat fra december 1991, som den danske vælgerbefolkning afviste i 1992 og tilsluttede sig med forbehold året efter med Edinburgh-aftalen, rummer blandt meget andet en anerkendelse af regionerne, i staterne såvel som på tværs af de nationale grænser. Det er endnu alt for tidligt at tale om et egentligt "regionernes Europa", men skal ordet tages for pålydende kan regionstanken godt på lidt længere sigt få en vis reel

betydning. Især fordi en række lande med Frankrig, Spanien, Italien og Belgien i spidsen har indledt en proces hen mod en føderal opbygning af staterne, der let kan ende i en magt til delstaterne, som kan sammenlignes med situationen i en vellykket føderal stat som det forenede Tyskland. En sådan modificering af nationalstaternes indbyggede tendens til undertrykkende centralisme vil være godt for alle typer af mindretal, for ikke at tale om de individuelle borgere.

Selv det lille og tilsyneladende nationalt homogene Danmark kunne have godt af en sådan opblødning af den centrale stat. I det danske kongerige før 1864 taltes således flere forskellige sprog. Ifølge den moderne opfattelse af sprog drejedes det sig om tre eller fire sprog, dansk, norsk og tysk, hvor det sidste egentlig er to sprog, nemlig plattysk (Niederdeutsch) og højtysk (Hochdeutsch). Sådan opfattedes det blot ikke i tiden før nationalstaterne. Dansk var dengang ikke bare "dansk", ligesom norsk ikke bare var riksmål og nynorsk. Selv i den "danske" del af riget taltes en lang række dialekter, fra det gamle skånske på Bornholm til sønderjysk i Slesvig. Denne sidste dialekt er ret beset lige så forskellig fra højdansk som højtysk er fra plattysk, hvorfor man med god ret kunne kalde den for plattysk og opfatte den som et selvstændigt sprog på linie med frisisk eller de mange franske sprog. Dertil kom at de lærde desuden talte og især skrev latin samt at fransk var ganske udbredt som omgangssprog i overklassen i 1700-tallet.

Styreformen var enevældig, men under den ensartede overflade trivedes langt større forskelle end dem vi har vænnet os til at opfatte som det normale efter nationaliseringen af befolkningen. Den eneste undtagelse er religionen, hvor styret gennemtvang den mest intolerante ensretning og først meget langsomt anerkendte jøder, katolikker, metodister og andre "afvigere". Nationaliseringsprocesser kendes fra alle Europas lande i 1800-tallet, og har i det 20. århundrede præget resten af verden. I Danmark faldt nationaliseringen sammen med en formindskelse af staten, først i 1814 med afståelsen af Norge, siden i 1864 med tabet af Slesvig og Holsten. I 1920 vendte en del af Sønderjylland "hjem" til Danmark, men samtidig var Island reelt blevet selvstændigt i 1918 - helt formelt dog først løst i 1944. Det lille Danmark blev pga. denne tabshistorie præget af en mere gennemført nationalisering og homogenisering end næsten noget andet land i Europa, bortset fra Portugal, Island og Slovenien. "Hvad udad tabtes skulle indad vindes", som det hed. Bestræbelsen blev formuleret af den nationalliberale politiker Orla Lehmann med mottoet "i Danmark gives der ingen Provindser". Der gjorde der nu nok da han formulerede deisen i 1838, men det er rigtigt at efter to krige 1848-50 og 1863-64 var det urealistisk at arbejde for en føderal opdeling af det lille land. Men med et andet forløb af historien kunne det godt have været realistisk og så ville dansk have lydt helt anderledes i dag, idet vi ville have vænnet os til at acceptere det udtalt på forskellige måder, sådan som det er tilfældet med tysk i dag. Ja måske ville flere have været i stand til at forstå svensk og norsk som variationer af det samme sprog og ikke opfattet dem som "fremmede" sprog, sådan som det er tilfældet blandt ungdommen i dag, hvor mange universitetsstuderende nægter at læse bøger på svensk - de kræver dem på engelsk - og afviser norsk riksmål, fordi det er "fuldt af stavefejl".

Trods landets ringe størrelse varede det alligevel ganske længe før Danmark og danskerne blev helt homogeniserede på det sproglige plan. Reelt skete det først med introduktionen af landsdækkende TV i 1960'erne. Indtil da var dialekterne tydeligt forskellige. Og de havde forskellig status, således at det i vide kredse opfattedes som en skandale at Venstres statsminister Knud Kristensen i slutningen af 1940'erne

insisterede på at sige "a" i stedet for "jeg". Lavkøbenhavnsk havde næsten lige så lav anseelse som jysk (plys fynsk og sjællandsk) i forhold til det såkaldte "rigsdanske", der ikke er meget andet end en nordsjællandsk dialekt bare talt af overklassen. Denne dialekt blev i generationer indterpet i skolen og generationer af elever tvunget til at ændre deres dialekt til rigssprog i et sprogskifte, der minder meget om tvungen i meget større lande som Frankrig og Italien.

I dag tvinges børnene ikke på samme måde til at skifte sprog i skolen, men det er først og fremmest fordi det ikke er nødvendigt. Takket være medierne taler i dag næsten alle det samme danske sprog, hvor kun intonationen røber oprindelsen. Plus engelsk i en eller anden udgave. Udskillelsen efter sprog er formentlig lige så hård som den altid har været, men nu går den mere på etnisk oprindelse end regionalt tilhør. Dansk er et stort sprog i Danmark, men alligevel ikke mere sikkert på sig selv end at Danmark sammen med bl.a. Frankrig først for nylig har ratificeret Europarådets konvention om rettigheder for de såkaldte "mindre sprog". Ser vi bort fra de øvrige dele af Rigsfællesskabet - og det er der jo tradition for at gøre - vil en ratificering i Danmarks tilfælde bl.a. kræve oprettelse af en TV-station for det tyske mindretal. Og det vil mange føle fjollet, da flertallet af selvsamme mindretal snakker sønderjysk hjemme. Deres tyskthed er primært et krav om retten til at tale tysk offentligt, ikke om hvad de kan eller ikke kan. Problemerne er reelt større med tyrkisk, arabisk, tamil, somali etc., men alle disse indvandrersprog får aller tidligst om nogle generationer rettigheder som mindre sprog i Danmark.

Dansk udfordres heller ikke på EU-plan, selv om antallet af arbejdssprog nødvendigvis må blive mindre i takt med udvidelsen af EU. Der er ingen fornuftig grund til at kræve tolkning til eksempelvis både dansk og svensk i alle sammenhænge, hvor deltagerne behersker flere europæiske sprog. Det vigtige er retssikkerheden, som kræver lovgivning og retsgrundlag oversat til de nationale sprog, således at en proces kan føres på "modersmålet" helt fra laveste til højeste niveau. Men den ret udfordres ikke af at dansk ikke er arbejdssprog i alle komitéer i EU. De emner der behandles i disse komitéer er alligevel af en så højt specialiseret og teknisk karakter at "almindelige" borgere ikke ville have en chance for at forstå indholdet, lige gyldigt hvilket nationalt sprog forhandlingerne foregik på.

Selv om det danske "modersmål" er en ret ny foreteelse for de fleste danskere, er der meget lidt som tyder på at det skulle være truet. Nej, det er centralismen i den tilsyneladende yderst lokaldemokratiske danske tradition der er årsagen til at det vil blive vanskeligt at indføre regioner og andre regionale foranstaltninger i Danmark. På papiret uddelegeres magt gerne, men i samme øjeblik man begynder at tage konsekvensen af det lokale eller regionale selvstyre bliver offentligheden nervøs og kræver indgreb mod den forskellige behandling. Så flytter magten tilbage til den centrale forvaltning som det i vid udstrækning er sket under nuværende regering. I den bedste mening af verden, men sket er det. Derimod vil åbningen af Øresundsbroen 2. juli 2000 på langt sigt få store konsekvenser, selv om den oprindeligt var tænkt som en fortsættelse af centraliseringen om og i København. Enten vil Danmark deles i to regioner, Øresunds-Danmark med Fyn og Jylland, eller også vil vi se fremskomsten af en lang region fra Lund til og med Århus (intercity-Danmark), med en række mere eller mindre afhængige satellitter med Nordjylland som den vigtigste.

EU og menneskerettighederne

Til alle de tidligere tendenser mod forbedrede rettigheder for etniske grupper og regioner kommer respekten for de individuelle menneskerettigheder i EU. Selv om der oprindeligt ikke stod et ord om disse i traktatgrundlaget, er de alligevel gledet ind i det samlede regelgrundlag for Fællesskabet, det såkaldte *acquis communautaire*. Begyndende med en række epokegørende domsafgørelser ved EF-domstolen i Luxembourg i 1970'erne er menneskerettighederne gradvis blevet en del af EU's retsgrundlag. En foreløbig kulmination af denne udvikling var Amsterdamtraktaten af 17. juni 1997. Her hedder det med en udvidelse af tidligere formuleringer i artikel 6:

“1. Unionen bygger på principperne om frihed, demokrati og respekt for menneskerettighederne og de grundlæggende frihedsrettigheder samt retsstatsprincippet, der alle er principper som medlemsstaterne har til fælles.

2. Unionen respekterer de grundlæggende frihedsrettigheder, således som de garanteres ved den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950, og således som de følger af medlemsstaternes fælles forfatningsmæssige traditioner, som generelle principper for fællesskabsretten.

3. Unionen respekterer medlemsstaternes nationale identitet.

4. Unionen tilvejebringer de nødvendige midler for at nå sine mål og gennemføre sin politik.” (Amsterdamtraktaten 1998, 18-19).

I Artikel 13 overføres disse generelle principper til et forbud mod en lang række former for diskrimination:

Med forbehold af denne traktats øvrige bestemmelser og inden for rammerne af de beføjelser, som traktaten tillægger Fællesskabet, kan Rådet med enstemmighed på forslag af Kommissionen og efter høring af Europa-Parlamentet træffe hensigtsmæssige foranstaltninger til bekæmpelse af forskelsbehandling på grund af køn, race eller etnisk oprindelse, religion eller tro, handicap eller alder eller seksuel orientering.” (Amsterdam-Traktaten 1998, 51).

EU er ikke tvunget til at bekæmpe disse mange årsager til diskriminering, men det blev med de nye formuleringer i Amsterdam-Traktaten muligt, forudsat at landene er enige - hvilket de sjældent er, og hvad tilhængerne af absolut national suverænitæt åbenbart heller ikke synes at de bør kunne tvinges til at være. En af de mest spændende udviklinger i EU, som synes at være gået hen over hovedet på en dansk befolkning opslugt af spørgsmålet om sin egen ukrænkelige suverænitæt, er at alle disse bestemmelser i forbindelse med den næste revision af EU-lovgivningen skal skrives ned i et katalog i det såkaldte “grundrettighedscharter”. Charteret der har været ønsket i mange, senest af Europa-Parlamentet (Bonde 1997, 60-61), vil få karakter af begyndelsen til egentlig forfatning for EU, hvis det kommer med i den traktat der planlægges underskrevet december 2000 i den franske midelhavsby Nice. Vi vil derfor snart tale om Nice-traktaten eller måske ligefrem Nice-forfatningen (der let på engelsk vil kunne blive til a Nice Treaty!).

Uanset om man synes at de enkelte medlemslande eller Unionen som helhed lever op til disse fornemme krav er det svært ikke at glæde sig over den måde de i 1990'erne har bredt sig til ansøgerlandene i Central og Østeuropa. I den proces er anerkendelsen af såvel individuelle som kollektive rettigheder blevet en forudsætning for at landene overhovedet kan indlede forhandlinger om optagelse. Resultatet er allerede nu en stærkt forbedret retsstilling for mindretallene og en afdramatisering af eksplosive konflikter i Slovakiet, de Baltiske Lande og sågar i Rumænien. Og næsten alle er enige om at den eneste langsigtede løsning i det tidligere Jugoslavien er give befolkningen håb om optagelse i Unionen, så de i stedet for at sprætte maven op på hinanden koncentrerer sig om kedelige forhandlinger om strukturfonde, fiskekvoter og priser på korn og mælk, alt det der præger det daglige samliv i EU. Dette samliv er bestemt ikke konfliktfrit, men langt at foretrække for de blodige konflikter, der har præget det meste af det 20. århundrede, og som så forfærdeligt kom til at præge efterfølgerlandene til det socialistiske Jugoslavien. Denne indsigt har på seneste sågar bredt sig til EU-modstanderpartiet SF, hvor formanden Holger K. Nielsen på landmødet i midten af maj 2000 brugte netop disse ord. Man kan så undre sig over, hvordan denne indsigt får partiet til at stemme nej til alle forslag om konkret samarbejde i Europa, men sådan er den politiske verden i almindelighed og den danske venstrefløj i særdeleshed tilsyneladende indrettet.

Hvad er nationale mindretal?

Det moderne minoritetsproblem opstod med nationalismen. Multinationale imperier, som var reglen før de moderne nationalstater opstod omkring år 1800, var ligeglade med, om deres indbyggere tilhørte mange forskellige kulturer og talte forskellige sprog, blot de var loyale overfor herskeren og betalte deres skat. Den nationale stat derimod forudsætter fælles nationalitet. "Rigtige" nationale stater har derfor enten benægtet minoriteternes eksistens eller forsøgt at afskaffe dem ved mere eller mindre voldelige midler. Tyrkisk nationalisme blev ført til den yderste konsekvens under 1. verdenskrig med folkedrabet på armenerne og senere med det moderne Tyrkiets afvisning af kurdisk identitet. I den anden ende af samme nationalistiske spektrum finder vi det kommunistiske Bulgarien, som i 1980'erne søgte at fjerne et etnisk mindretal. Ikke ved at udrydde det, men ved at tvinge de ca. 1 mill. tyrkere i landet til at skifte navne. Størstedelen af dette mindretal havde Bulgarien indtil da rubriceret som sigøjnere.

Et nationalistisk statsideal strider mod etno-national mangfoldighed. Denne ideologisk baserede forestilling er ofte blevet understøttet af, at minoriteterne har været betragtet som en sikkerhedsrisiko. Selv i det fredelige Skandinavien har sådanne argumenter været ført frem i diskussionen mellem Finland og Norge om samernes tilhørsforhold. Nationalismen kræver loyalitet overfor nationale fællesinteresser, og kulturel assimilering har været set som garant for loyaliteten. Derfor tager minoriteternes selvforsvar ofte karakter af modnationalisme.

Imod dem står de former for nationalisme, der opfatter staten som instrument for den abstrakte forestilling om nationen. En af de vigtigste ingredienser i skabelsen af denne nation er historiefaget. Historie som selvstændig og professionel disciplin opstod først rigtigt i nationalstaternes tidsalder i 1800-tallet og har derfor altid haft et noget anstrengt forhold til nationale minoriteter. Faget historie blev udviklet til at varetage tre delvis overlappende formål: 1) forvaltning af statssamfundets officielle

hukommelse i form af statsforvaltningens arkiver, 2) produktion af national propaganda i konfrontationerne med nabostaterne og 3) national indoktrinering af hele den skolepligtige befolkning, kort sagt nationalisering af først bønderne, siden industriarbejderne. Dette var rollerne i historiefagets storhedstid mellem 1850 og 1920. I takt med den stigende bureaukratisering og kontrol af samfundet er de to sidste opgaver gradvist overtaget af andre, de såkaldt samfundsvidenskabelige discipliner, mens arkiveringsopgaven hovedsageligt er blevet til et teknisk spørgsmål. Flytningen til periferien af vidensproduktionen beklages naturligvis af mange historikere, men har haft den utilsigtede fordel at have frigjort historiefaget noget fra den direkte politiske binding, der karakteriserede det i dets storhedstid. Det har blandt meget andet ført til en mere intensiv beskæftigelse med nationale og etniske mindretal fra historikerside.

Nationale minoriteter blev først folkeretsligt anerkendte subjekter i og med fredsslutningerne efter 1. verdenskrig. Der har eksisteret kulturelle og sproglige forskelle så længe mennesker har levet i samfund. Men i de gamle samfund (l'ancien régime) var forskelle reglen, hvorfor det ikke giver mening at tale om minoriteter. Mindretal forudsætter nemlig et homogent flertal at være minoritet iblandt. Eksempelvis opstod Sudetertyskerne som samlet gruppe først med oprettelsen af Tjekkoslaviet i 1918. Indtil da havde der eksisteret en fem-seks forskellige tysktalende grupper i Bøhmen og Mæhren. De fleste af dem havde levet der siden 1200- og 1300-tallet og opfattede sig på ingen måde som mindretal. Tværtimod udgjorde de langt op i 1800-tallet flertallet i de større byer som Praha og Brno. Først skabelsen af forestillingen om et tjekkoslovakisk flertal svejsede de tysktalende sammen til én gruppe på tre millioner. I teorien i hvert fald.

Fredstraktaterne i Versailles traktaterne i 1920 indførte begrebet mindretal i den internationale folkeret. Og det kun hos de tabende magter og i de nyoprettede stater i Øst- og Centraleuropa. En vindermagt som Frankrig underkastede sig ingen internationale traktatlige forpligtelser over for de tysk-talende i Alsace og Lorraine, som eventuelt ville bevare en tilknytning til Tyskland. Heller ikke det på mange måder eksemplariske forhold mellem Danmark og Tyskland og deres respektive mindretal blev reguleret med internationale aftaler i 1955. Dog opstod der i løbet af 1920'erne og 30'erne efterhånden ved uformelle aftaler en vis gensidighed og ensartethed i behandlingen af mindretallene. Mens det danske mindretal stort set affandt sig med resultatet af folkeafstemningen i 1920 og dets status som mindretal, havde det tyske mindretal sværere ved at anerkende den nye situation. Hvor det danske mindretal koncentrerede sig om at opbygge og sikre rammerne for et dansk kulturelt liv, brugte det tyske indtil 2. verdenskrig de fleste af kræfterne på politisk protest. Finland erobrede sin selvstændighed fra Rusland efter oktoberrevolutionen i 1917. Pga. Ruslands svaghed kom den nye stat til at omfatte hele Karelen, selv om denne provins først var blevet indlemmet i storhertugdømmet Finland med Ruslands erobring af den finske halvdel af Sverige i 1809. Det svensktalende mindretal fik ret hurtigt veldefinerede rettigheder i og med at Finland blev officielt tosproget, selv om de svensktalende kun udgjorde 10% af hele befolkningen. De svensktalende Ålandsøer havde ønsket at slutte sig til Sverige, men Folkenes Forbund gennemtvang i stedet at de fik politisk selvstyre og blev afmilitariserede (Ålandskonventionen af 1921).

Det var dog først fremmest i Øst- og Centraleuropa der opstod mindretal. Grænsen mellem den nye polske stat og Tyskland blev trukket efter hårde kampe og folkeafstemning i Øvre Schlesien (på polsk Slask). Under Folkeforbundets kontrol

blev der i 1922 ved en tysk-polsk traktat gennemført en detaljeret regulering af forholdet mellem tyskere og polakker. Traktaten havde gyldighed i 15 år, men den blev ikke fornyet i 1937, da Tyskland i mellemtiden var blevet nazistisk. Det østrig-ungarske dobbeltmonarki blev opløst og erstattet af et antal nationale efterfølgerstater. Pga. de udviklede nationale tilhørsforhold og den hårde behandling af taberne var der dog ingen af disse stater, som kan siges at være rene nationale stater, bortset fra taberne Ungarn og Østrig. De andre var flertalsstater med mindretal på mellem en tredjedel og over halvdelen af befolkningen. Især Rumænien, Jugoslavien og Polen, der alle havde været på den sejrende side i verdenskrigen, fik tillagt store befolkninger med et andet sprog og kultur end flertallet. Disse grænsedragninger gik først og fremmest ud over de tabende ungarere, der modstræbende måtte acceptere, at over en tredjedel af de magyarisk-talende blev mindretal i nabostaterne. Det blev overladt til det nyoprettede Folkernes Forbund at overvåge, om disse forpligtelser blev overholdt. De nye stater hadede og afskyede disse klausuler, fordi de opfattede dem som urimelige og diskriminerende begrænsninger af deres suverænitet. Samtidig beklagede repræsentanter for minoriteterne sig over, at bestemmelserne var ineffektive, fordi Folkernes Forbund med sæde i Genève aldrig etablerede organer til at overvåge opfyldelsen af mindretalsgarantierne.

Ud over præcedens, som først fik rigtigt betydning i tiden efter 2. verdenskrig med oprettelsen af FN, var hovedresultatet af denne internationale anerkendelse af begrænsninger i staternes magt over nationale og etniske mindretal, at den gav stødet til videnskabelige undersøgelser af mindretallene i Østeuropa. Den britiske Ungarn-specialist C.A. Macartney udarbejdede for Folkeforbundet den første samlede oversigt over de nationale minoriteter i 1934. Under og efter 2. verdenskrig gjorde Hitler og Stalin deres bedste for at skabe større overensstemmelse mellem stater og nationaliteter. Hitler ved at udrydde så mange minoriteter som muligt, Stalin ved at flytte grænserne - især mellem USSR og Polen - og ved at deportere "upålidelige" mindretal til Sibirien. Ved en tilsvarende koordineret indsats blev det store problem med tyske mindretal stort set "løst". Først beordrede den tyske hær på tilbagetog de såkaldt "folketyske" beboere, som ofte havde boet på samme sted siden middelalderen, til at flygte. Derefter rykkede den Røde Hær ind og fordrev resten i samarbejde med de genoprettede flertalsstater. I 1950 var ca. 11 millioner tysk-talende flygtet fra Øst- og Centraleuropa til Vesttyskland, og dermed var de gamle problemer om Sudetertyskerne og tyskerne i Polen og Baltikum stort set "løst".

Nogle blev ganske vist tilbage, og i de allerseneste år har de vist sig at være flere, end regeringerne og de tyske sammenslutninger af såkaldt "hjemstavnsfordrevne" troede. Det er især tilfældet i det tidligere Sovjetunionen, hvor antallet af "tyskere" under indtryk af krisen voksede med flere hundrede procent i 1990'erne. Selv i Polen er der siden 1989 dukket et ganske stort tysk mindretal op. Stort set må man dog konkludere, at den århundredgamle tyske kultur i Østeuropa forsvandt sammen med den jødiske som resultat af 2. verdenskrig. Det kan virke udæskende at nævne disse to begivenheder i samme åndedrag, sådan som den omstridte tyske historiker Andreas Hillgruber gjorde det i bogen *Zweierlei Untergang* fra 1986 - en bog der gav anledning til en også i Danmark meget omtalt historikerstrid. Der er trods alt forskel på masseudryddelse og fordrivelse. Men set fra et funktionelt nationalt og statsligt synspunkt var der tale om begivenheder med sammenlignelige følger.

Selv om der således skete en vis tilpasning mellem stater og nationaliteter især i Østeuropa som følge af verdenskrigens rædsler, var mindretal på ingen måde et

overstået kapitel. Samtidig skete der det, at det også blev muligt at forestille sig mindretal i andet end taberlandene. FN's menneskerettighedserklæring vandt bredere anvendelse end Folkeforbundets mindretalsbeskyttelse, og i takt med det blev historieforskningen opmærksom på mindretal andre steder end i de klassiske omstridte områder, Slesvig, Karelen, Alsace-Lorraine, Sydtyrol, Schlesien (Slask), Val d'Aosta, Pulahalvøen omkring Fiume (Rijeka), Trieste og Ålandsøerne.

Regionale oprørsbevægelser i Vesteuropa

Det begyndte med små regionale selvstændighedsbevægelser i Storbritannien og Frankrig allerede i mellemkrigstiden. Men først efter 1945 fik de vind i sejlene og gav anledning til en egentlig forskning. Baskerlandet, Provence, Wales, Bretagne, Corsica, Skotland og Québec kæmpede for deres kulturelle og økonomiske ligeberettigelse selvstændighed, som irerne, tjekkerne, jugoslaverne og mange andre havde gjort det i 1800-tallet og amerikanerne i 1700-tallet. Forskellen var blot at de var mindretal i en større stat, som kun få i virkeligheden drømte om at bryde ud af. Men i 1960'erne og 1970'erne var forventningerne til de regionale oprørsbevægelser store blandt radikale intellektuelle i flertalsbefolkningerne. Man prægede nye begreber for mindretal, som følte sig undertrykte eller forfordelte i de vestlige nationalstater. På fransk talte man om "les ethnies sans état", folk uden stat (Héraud) og "colonies internes" (Lafont), på italiensk om "le nazioni proibite", forbudte nationer (Salvi), på engelsk om "internal colonies", indre kolonier (Hechter og Nairn). Denne radikale forskning tog udgangspunkt i de antikoloniale bevægelser i den 3. verden, den sorte bevægelse i USA og studenteroprøret i 68 og blandede ubekymret Frantz Fanon, leninisme, Black Power og Herbert Marcuses dommedagserklæringer over det vestlige "repressivt tolerante" forbrugersamfund sammen.

En glimrende samlet oversigt over minoriteterne og den radikale udforskning af dem findes i waliseren Meic Stephens, *Linguistic Minorities in Western Europe* fra 1976. Han skelner mellem to typer lingvistiske minoriteter. For det første en undertrykt sproggruppe, som ikke anerkendes af den nationale stat. Han nævner især bretonerne i Frankrig, friserne i Nederlandene, baskerne i Spanien og waliserne i Storbritannien. I mellemtiden har disse grupper fået en række rettigheder, i høj grad takket være EU og Europarådet, og kan næppe længere kaldes undertrykte, selv om der stadig findes grupper som f.eks. baskerne der hævder at det er tilfældet. Den anden type minoriteter består af personer, der taler et sprog, som er officielt statsprog i et andet land. Eksempler som Stephens fremhæver er de fransk-talende i Val d'Aosta i det nordvestlige Italien og de dansk-talende i Slesvig-Holsten. Ifølge hans undersøgelser er de eneste stater i Vesteuropa, der ikke har minoriteter, Portugal og Island - bortset fra diminutive stater som San Marino, Liechtenstein, Monaco og Vatikanet. Også disse har nu i kraft af Europarådets konventioner og EUS's praksis fået stærkt forbedrede retlige og reelle forhold.

En af de tidlige fortalere for den stærkt politiserede etniske minoritetsforskning, amerikaneren Michael Hechter, formulerede baggrunden således i indledningen til sin bog om den såkaldte "keltiske periferi" i Storbritannien: "De etniske minoriteter i USA har i stigende grad formuleret deres situation som en "intern koloni". Den interne koloni fastholdes ved hjælp af hvid racisme." (s. xvi-xvii). Trods alle forskelle mellem sorte i USA og de keltisk-talende mindretal i Storbritannien, mente Hechter

at man godt kunne tale om en engelsk racisme overfor disse mindretal i stil med det amerikanske samfunds behandling af de sorte, selv om der i Storbritannien er tale om mindretal med samme hudfarve som flertallet. De havde samme begrænsede muligheder for assimilering og national udfoldelse, samme fattigdom, arbejdsløshed og magtesløshed over for den centrale regering som de sorte i USA og de undertrykte i kolonierne, de grupper som Frantz Fanon så slagkraftigt havde givet mæle i 1960'erne.

Denne radikale etniske minoritetsforskning afspejlede et yderpunkt i en generel ændring i samfundsvidenskaberne fra undersøgelse af det fælles og sammenbindende til undersøgelse af forskelle og uligheder i form af race, class and gender (race, klasse og køn), dvs. det der adskiller, snarere end det der er fælles for mennesker. I USA er situationen den at man i grunden ikke kan tale om minoriteter, da hele befolkningen består af indvandrere eller efterkommere af indvandrere, hvor alle er forskellige fra alle andre. Forskel er reglen, ligheder undtagelsen, modsat Europa. Etnisk gruppetilhørsforhold kan i USA let forenes med nationalitet, ja opfattes af mange som et kulturelt supplement til det amerikanske statsborgerskab. Denne situation har medført en særlig holdning til minoriteter, som pga. amerikansk samfundsvidenskabs almindelige dominans siden 1945 alt for direkte er blevet overført på europæiske forhold i form af undersøgelser af forskelle af enhver art - klasse, køn, region, alder, erhverv.

Etnisk eller politisk nation

Nationalstaternes forskellige behandling af nationale mindretal bunder i de to forskellige definitioner af nation, som vi har arvet fra 1800-tallets diskussioner, nationen som statsligt fællesskab og nationen som kulturfællesskab. Den politiske definition af national identitet stammer fra den franske revolution i 1789, mens den kulturelle definition stammer fra den tyske romantik, der var en reaktion på de franske hæres erobring af Europa, først i den revolutionære republiks navn, siden i kejser Napoleons. Man kan også skelne mellem patriotisk liberalisme, der går ind for folkesuverænitæt og statslig selvhævdelse, mens nationalromantikken dyrker det unikke og usammenlignelige ved ethvert folk. I praksis bliver det enten til en forestilling om at indbyggerne selv bestemmer, som de kan blive enige inden for de en gang eksisterende grænser, eller en idé om at nationer har ret til de grænser, som de selv, deres historie eller race har defineret. Disse to definitioner har stået stejlt overfor hinanden i 1800- og 1900-tallet, som de stadig gør det i Ex-Jugoslavien senest i Kosovo, hvor det nu er albanerne der med det internationale samfunds stiltiende billigelse fordriver serberne i territoriets hellige navn - og som serberne forsøgte at gøre med albanerne i foråret 1999, hvilket førte til NATOs intervention.

Begrundelsen af national identitet ud fra etnisk tilhørsforhold stammer fra den tyske tænker Johann Gottfried Herder (1744-1803). Herder var på ingen måde en stortysk nationalist og anerkendte uden videre såvel slavernes som skandinavernes, franskmændenes og italienernes ret (og pligt) til at udfolde deres egen nationale bestemmelse. Han var ikke selv interesseret i nationalitet men i kulturelle forskelligheder, det der blev historismens erkendelsesteoretiske program. Men begrebet Volksgeist (folkeånd), som Herder udviklede, skulle vise sig at få omfattende og skæbnesvangre konsekvenser). På en måde videreførte han blot oplysningstidens lære om de særlige omstændigheder for ethvert folks liv og

institutioner. Men han radikaliserede den så meget, at enhver forestilling om alment gyldige love og regler blev umulig. Intet kan gælde ud over de forskellige kollektive bevidstheders grænse. Intet åndsprodukt kan løsrives fra sine lokale oprindelsesbetingelser og vurderes i forhold til almene værdier som det gode, det sande og det skønne. Herder og den romantiske historisme førte alt det tilbage til historien, som oplysningsfilosofferne havde antaget var fælles og uforanderligt hos menneskene. For Herder var det ikke historien, det er muligt at gøre rationel som hos Voltaire (1694-1778), men rationaliteten, der er historisk. Dette historiesyn indebar at nation stod mod nation og at disse ikke skabtes ved medlemmernes vilje, men tværtimod at medlemmernes vilje bestemmes af, at de tilhører nationens totalitet. Mennesket er et produkt af omstændighederne og ikke omvendt, som oplysningsfilosofferne troede.

Den klassiske formulering af det kulturelle nationalitetsprincips absolutte forrang blev givet af den radikale, italienske, nationale demokrat Giuseppe Mazzini (1805-72) i 1857. Fra sit eksil i London formulerede Mazzini på tærsklen til Garibaldi's invasion af Sicilien i 1859 en utopisk inddeling af Europa i "nationale" enheder. Han forestillede sig elleve enheder, der alle - med Italien som en meget sigende undtagelse - efter vore begreber, men også efter 1800-tallets, ville være multinationale. Baggrunden for, at Mazzini i den grad tillod sig at skalte og valte med de formulerede interesser, var selvfølgelig først og fremmest, at det var et rent skrivebordsprojekt, som ingen forsøgte at føre ud i praksis. Alligevel er forsøget repræsentativt for meget af det, der blev søgt omsat i politisk handling af andre. Mazzini's teoretiske begrundelse var en bestemt opfattelse af, hvad der konstituerer en nation. For ham var en nation skabt af politiske loyaliteter. Men disse var ikke vilkårligt valgte. Kollektivet kunne kun finde sit udtryk i én, uafhængig nation-stat med ét sprog. Staten var for Mazzini ikke i sig selv målet - som den var det for så mange andre nationalitetsteoretikere - men middel til at realisere det egalitære demokrati. Som verden så ud, kunne han kun forestille sig dette demokrati overleve i relativt store stater. Derfor dette program, som trods sin hypotetiske karakter alligevel rummer en del ligheder med det, der faktisk kom ud af fredsforhandlingerne efter første verdenskrig".

Problemet er, at det har vist sig umuligt at enes om en "objektiv" definition af nation. Faktisk er de fleste krige siden den franske revolution blevet ført med henvisning til stridende udgaver af national og historisk "ret". Derfor er man ofte faldet tilbage på den operationelle og tilsyneladende simple formulering at enhver folkegruppe, som definerer sig selv som en nation eller som opfattes sådan af andre, er en nation.

Sådan argumenterede den franske orientalist og religionshistoriker Joseph Ernest Renan (1823-1892) i 1882 i det, der siden er blevet en af de berømteste tekster i nationalisme-forskningen, "Hvad er en nation?" fra 1882. Hans anliggende var "videnskabeligt" at bevise, at den franske befolkning i Alsace-Lorraine havde "ret" til sin egen, franske nationalitet, også efter at provinserne var afstået til Tyskland i 1871. Franskmændene havde ellers hidtil været tilhængere af en objektiv definition, men efter nederlaget i den fransk-tyske krig fik de selv skoene på og ændrede opfattelse, akkurat som danskerne efter nederlaget i 1864, og især 1867, da Preussen indlemmede hele Slesvig som en preussisk provins. Renan spurgte retorisk, men ganske præcist:

- Men hvad er da en nation? Hvorfor er Nederlandene en nation, når Hannover eller storhertugdømmet Parma ikke er det? Hvordan kan det være, at Frankrig fortsætter med at være en nation, når det princip, som skabte det [monarkiet] er forsvundet? Hvorfor er Schweiz med sine tre sprog, sine to religioner og sine tre eller fire racer én nation, mens Toscana f.eks., som er så homogen, ikke er det? Hvorfor er Østrig en stat og ikke en nation? Og hvorved adskiller nationalitetsprincippet sig fra raceprincippet." (Renan s. 893).

Bortset fra, at vi i dag efter 2. verdenskrig og nazismen ikke spørger om raceprincippet, er dette relevante og langt fra fuldt opklarede spørgsmål. Anledningen til Renans overvejelser var, at velmeriterede, liberale, tyske historikere havde givet deres "videnskabelige" bidrag til den tyske krigsindsats og rigssamlingen under Preussen ved at begrunde erobringen af Alsace-Lorraine/Elsass-Lothringen med, at befolkningen tilhørte den tyske "folkeånd". Derved skrev de sig ind i den lange diskussion om forskellen på nationalitet bestemt ved ånd og nationalitet bestemt ved kontrakt, som havde været ført siden Montesquieu, Herder, Voltaire og de tyske befrielseskrige mod Napoleon. De tyske historikere retfærdiggjorde erobringen ved at henvise til de ubevidste kræfter, som bag om ryggen på individet styrer det og er udtryk for dets sande væren, sproget, racen og den historiske tradition. Folk i Alsace talte tysk og var af tysk kultur, derfor var erobringen legitim. Historikeren Heinrich von Treitschke (1834-1896), hvis lærebog i Tysklands historie blev udgangspunkt for den nye, nationalstatslige indoktrinering, formulerede det tyske synspunkt således:

- Hvem vover endnu, stillet over for pligten til at bevare freden i verden, at påstå, at folkene i Alsace og Lorraine ikke ønsker at høre til Tyskland? Den hellige forpligtelse i disse store tider vil tilintetgøre teorien om selvbestemmelsesretten for hver enkelt gren af den tyske race - dette forførende krigsråd fra landflygtige demagoger - på det ynkeligste. Disse provinser er vores ved sværdets ret, og vi vil regere dem i kraft af en højere ret, i kraft af den tyske nations ret til forhindre at de tabte børn for evigt holdes væk fra det tyske rige. Vi tyske, som kender såvel Tyskland som Frankrig, ved bedre, hvad der er godt for alsaciennerne, end disse ulykkelige mennesker selv gør, da de under den perverse franske indflydelse er blevet nægtet enhver virkelig viden om det moderne Tyskland. Vi ønsker at gengive dem deres virkelige identitet om fornødent mod deres egen vilje." (Treitschke s. 326).

Franske videnskabsmænd besvarede naturligvis denne udfordring ved at "bevise" alsaciennernes "ret" til at forblive franske. Det mest overbevisende svar blev givet af Renan i foredraget, "Hvad er en nation?". Renans og den historiske sociolog Fustel de Coulanges' (1830-89) vanskelighed i diskussionen med tyskerne var, at de i tiden op til 1870 havde været fortalere for en objektiv nationsbestemmelse i stil med Herders "folkeånd" - Fustel de Coulanges havde været professor i historie ved universitetet i Strasbourg 1861-70. Men den gik jo ikke i dette tilfælde, hvor det drejede sig om en tysk-talende befolkning, som sang "O Tannenbaum" på tysk til jul og samtidig krævede ret til at synge "Marseillaisen" på fransk den 14. juli. Hvordan løse denne modsigelse mellem definitionsprincipperne?

Efter en grundig afprøvning af argumenterne for og imod de forskellige bestemmelser - det der stadig gør Renans tekst til en af de centrale i nationalismens

teorihistorie - opgav han at henvise til befolkningens urgamle keltiske rødder, dens "race". Tværtimod indrømmede han uden forbehold, at alsacienserne var tyske af sprog og af race - men på trods af det, franske af indstilling. Sådan havde det ikke altid været. I 1789 var Frankrigs grænser hverken logiske eller nødvendige. Det franske monarki havde i århundredet efter den westphalske fred i 1648 erobret store landområder i nordøst, som tidligere havde tilhørt Det tysk-romerske Rige. Men forbindelsen mellem provinserne udgjordes kun af det fælles dynastiske tilhørsforhold, på samme måde som det engelske kongehus' erobring af Irland og Skotland kun afstedkom en dynastisk forening.

I slutningen af 1700-tallet frigjorde nationen sig fra kongen af Guds nåde og realiserede de højeste, politiske oplysningsideer i et nyt "åndeligt fællesskab" inden for de grænser, som det foragtede dynasti havde skabt gennem en ottehundredårig proces. På den måde blev Frankrig en nation uden det dynasti, der havde skabt forudsætningerne, lige som USA og Schweiz, der havde opnået samme status på hver sin måde. Efter revolutionen i 1789 definerede den franske nation sig som et politisk (valg)fællesskab med de styrker og svagheder, det har ført med sig. Flertallet af de tysk-talende indbyggere i provinsen Alsace havde tilsluttet sig det nye, revolutionære fællesskab under revolutionskrigene i 1790'erne - i modsætning til de tyske Rhin-provinser, der var blevet indlemmet i Frankrig under Napoleon, men aldrig spurgt. Renan lagde i sin argumentation vægt på, at de ikke selv ønskede at være en del af det tyske rige, at de følte sig undertrykte og foretrak det franske politiske fællesskab symboliseret ved den republikanske tricolore, Marseillaisen og Marianne-figuren. Som han selv på et andet tidspunkt udtrykte det:

- Man taler om Frankrigs ret og Tysklands ret, men burde tale om alsacienserens ret til ikke at adlyde andre magter end dem, de selv har indvilliget i at adlyde" (Renan i brev til den tyske historiker David Friedrich Strauss, citeret efter Finkielkraut, s. 40).

Det førte ham frem til følgende berømte definition af nationalt tilhør:

"En Zollverein (toldforbund som i Tyskland mellem 1834 og 70, u.ø.) er intet fædreland En nation er en sjæl, et åndeligt princip En nation er en stor solidaritet, formet af erfaringen med de ofre den har bragt i fortiden, og dem den er villig til at bringe i fremtiden En nations eksistens er en daglig folkeafstemning." (Renan s. 902-04).

Denne politiske definition af nationalitet lægger vægt på vilje, solidaritet og følelse i befolkningen, hvordan det så end afgøres, og, hvad der i denne sammenhæng er det vigtigste, den organiserede politiske ramme inden for hvilken denne subjektivitet udtrykkes - staten. Den logiske følge af Renans subjektive nationsopfattelse måtte være at acceptere kulturel autonomi også inden for de eksisterende stater, hvadenten disse var nationalt definerede eller ej. Den konsekvens drog Renan ganske vist ikke for Frankrigs vedkommende, tværtimod var han en ivrig tilhænger af den Tredje Republiks systematiske centraliserings- og nationaliseringspolitik med Jules Ferrys skolereformer, den tvungne værnepligt og alle de andre moderniseringer.

Med udgangspunkt i den subjektivt politiske nationsdefinition er det muligt at drage to modsatte konklusioner på spørgsmålet om, hvorvidt stater helst skal være etnisk homogene, eller om multinationale stater kan fungere. Filosofen John Stuart Mill

(1806-73) slog i sit hovedværk om det repræsentative demokrati fast, at "det almindeligvis er en betingelse for frie institutioner, at regeringens grænser falder sammen med nationalitetens grænser". Hans argument var, at den offentlige mening, som et repræsentativt styre forudsætter, ikke kan eksistere i et folk uden fællesskabsfølelse og fælles sprog. Afstand og isolation hindrer den nødvendige opinionsdannelse. Mills hovedargument var imidlertid, at en multinational stat mangler den garanti mod diktatur, som han troede eksisterede i nationale stater. I nationale stater skulle hæren ifgl. Mill ikke kunne bruges til indre undertrykkelse, fordi den er rekrutteret fra folket selv. Nationalt fællesskab sikrer ikke i sig selv frie institutioner, men frie institutioner kan næppe eksistere uden et sådant fællesskab, hævdede han. Nationalitet i subjektiv forstand er en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig betingelse for demokrati.

I modsætning til dette radikalt-liberale synspunkt hævdede en anden brite, den konservativt-liberale historiker Lord Acton (1834-1902) i 1862, at "kombinationen af forskellige nationer i en stat er lige så nødvendig en forudsætning for civiliseret liv som kombinationen af mennesker i samfundet". Multinationalitet giver ifølge Acton vitalitet og spændinger til samfundet og virker som udfordring og uddannelse for hvad han kaldte "tilbagestående" folk. Nationalitetsprincippet betyder isolation, stagnation og forfald.

Flertal, mindretal, regioner og europæiske samarbejde

National og social homogenitet er historisk og statistisk en undtagelse i verden af i dag. Ifølge den amerikanske forsker Walker Connor er der foruden de nordiske lande på verdensplan kun en halv snes stater, som ikke rummer større eller mindre nationale minoriteter: Østrig, Tyskland, Irland, Japan, Nord- og Sydkorea, Lesotho, Luxembourg, Nederlandene, Norge, Portugal og Ungarn. Halvdelen af dem har til gengæld store mindretal uden for deres grænser: Østrig, Tyskland, Irland, de to Koreas, Lesotho og Ungarn. Ser man bort fra undtagelsen Japan, er det faktisk mindre end 1 % af verdens befolkning, som lever i stater, der svarer til FN charterets krav om national selvbestemmelse, dvs. identitet mellem stat og en etnisk gruppe. Resten af verdens stater forsøger at leve op til de abstrakte formuleringer fra den tyske idealisme og med mere eller mindre voldelige midler på kort tid at kopiere de integrationsprocesser, som de etablerede, europæiske nationale stater har været flere hundrede år om. Processer som endda ikke har ført til fuldstændig etnisk identifikation med staterne.

Modsigelsen mellem de to principper, nationernes selvbestemmelse og respekten for etniske og nationale mindretal afspejles klart i FN's selvmodsigende debatter og resolutioner. I charteret (artikel 1, stykke 2) loves "respekt for princippet om folkenes ligeberettigelse og selvbestemmelse. For i næste åndedrag (artikel 2, stykke 7) at forbyde organisationen "at gribe ind i forhold som hører under den enkelte stats egen jurisdiktion", med mindre (artikel 39) Sikkerhedsrådet bestemmer, at situationen udgør en "trussel mod freden, et brud på freden, eller en aggressiv handling". Oftest har FN valgt en meget restriktiv fortolkning af sådanne brud og anskuet dem som den enkelte stats interne anliggender. Det er stadig tilfældet i dag når det gælder store og stærke stater som Kina, Indien, Brasilien eller Rusland. At det er eller har været praksis kan på ingen måde undre, da praktisk taget alle FN's stater er multietniske eller flertalsstater med et eller flere mindretal

inden for grænserne. Hvad man skal undre - og glæde - sig over er derimod at det internationale samfund i de senere år i nogle situationer har grebet ind i andre landes forhold, sådan som det skete i Østtimor i foråret 2000. Men der kunne ikke skabes enighed i Sikkerhedsrådet om at gribe ind i Kosovo året før, hvorfor NATO gjorde det på egen hånd, hvad der af mange eksperter, også danske, opfattes som et meget betænkeligt brud på folkeretten.

Nationalisme og national identitet er på ingen måde et overstået kapitel i menneskehedsn historie, sådan som såvel de liberalistiske som de marxistiske moderniseringsteorier i 1950'erne og 60'erne antog. Tværtimod er debatterne blomstret op for fuld og blodig kraft i Østeuropa og det forhenværende Sovjetunionen. Om det så er den sidste opblomstring før nationalismen endegyldigt forsvinder, sådan, som vi nu kan se, det var tilfældet med marxismen i 1970'erne, er endnu for tidligt at spå om. Minervas ugle flyver gerne i skumringen, så den aktuelle interesse for national identitet og nationalisme tages af nogle som udtryk for, at nationalismens æra snart er overstået. Men der er ikke meget, som tyder på, at det skulle gå sådan. Det hævdede den britiske nationalitetsforsker Anthony Smith allerede i 1981, og udviklingen siden opløsningen af de kommunistiske stater har unægtelig ikke givet anledning til at ændre opfattelse. Snarere har det bekræftet den polske dissident, historiker og succesrige chefredaktør Adam Michniks tese om at kommunismen var nationalismens højeste stadium.

Først det europæiske samarbejde i form af EU giver håb om overvindelse af de problemer der blev skabt mellem 1918 og 1920 med indførelsen af en ny statsorden baseret på nationale flertalsstater. Ingen garanti, men den første lovende mulighed. Derfor ønsker såvel makedonsk talende som albansk talende makedonske statsborgere og sigøjnere med makedonske pas brændende optagelse i EU. Mange gør det nok ud fra et naivt håb om uendelige strømme af gratis overførselsindkomster. Men de realistiske som den forhenværende præsident i Makedonien, hædersmanden Kiro Gligorov, ønsker optagelse i EU ud fra en erkendelse af, at medlemskab er den eneste realistiske overlevelsesmulighed for den skrøbelige og konfliktfyldte stat. Gligorov fremsatte denne udtalelse 12. maj 2000 i en tale for et forum af repræsentanter for alle de stridende grupper i Ex-Jugoslavien samlet af den norske organisation "the Nansen Dialogues for Peace and Understanding". Og henvendte sig primært til de potentielle statsbærende grupper i dette land. Men hans observation gælder også for et slet behandlet mindretal som romaerne. Der er ikke tale om en garanti, men den eneste realistiske mulighed for bedre forhold for dem i ellers håbløst udseende situation. Kun en stabiliseret stat med en vis økonomi vil have mulighed for at behandle alle sine indbyggere ordentligt. EU-medlemskab er ingen garanti for forbedrede forhold for mindretallene i Europa. Men for indeværende den eneste mulighed i syne, især i kraft af det opmuntrende forhold at menneskerettighederne - tilsyneladende til det store flertal af danskeres højlydte utilfredshed - er ved at blive indskrevet i organisationens grundlov.

Litteratur

Acton, John E.E. Dalberg, "Nationality", Home and Foreign Review, July 1862

Amsterdam-Traktaten, ved Jens Peter Bonde m.fl., Kbh.: Vindrose 1998

Bonde, Jens Peter, EU's nye grundlov, Kbh.: Vindrose 1997

Buch. Jørn, Mindretal i Europa, Haderslev Statsseminarium 2000

Connor, Walker, "The Politics of Ethnonationalism", Journal of International Affairs 27, 1973

Dinan, Desmond, Ever Closer Union. An Introduction to European Integration, London: Macmillan 1999

Eriksen, Thomas Hylland, Languages at the Margins of Modernity. Linguistic Minorities and the Nation-State, Oslo: Prio 1991

Fanon, Frantz, Fordømte her på jorden, Kbh. 1966 (Paris 1961)

Finkielkraut, Alain, La défaite de la pensée, Paris 1987

Gligorov, Kiro, The Future and the Perspectives for Peace and Cooperation in South-East Europe, (MS) Ohrid, Macedonia May 12, 2000

Hechter, Michael, Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British national development, 1536-1966, Berkeley 1966

Héraud, Guy, L'Europe des Ethnies, Nice 1963

Herder, Johann Gottfried, Auch eine Philosophie der Geschichte, 1774

Hervey, Tamara K. "Putting Europe's House in Order: Racism, Race Discrimination and Xenophobia after the Treaty of Amsterdam", D. O'Keeffe and P. Twomey (eds.), Oxford: Hart Publishing 1999

Hillgruber, Andreas, Zweierlei Untergang: Die Zerschlagung des Deutschen Reiches und das Ende des europäischen Judentums, Berlin 1986

Lafont, Robert, La revendication occitane, Paris 1974

Mazzini, Giuseppe, "Lettera a Jessie White Mario 23/3 1857", i D. Mack Smith, II Risorgimento II, Bari 1968, 422

Mill, John Stuart, Considerations on Representative Government, London 1861

Nairn, Tom, The Break-Up of Britain. Crisis and Neo-Nationalism, London 1977

Renan, Ernest "Qu'est-ce qu'une nation?" (Sorbonne 11 mars 1882), trykt i Renan, Oeuvres Complètes I, Paris 1947

Salvi, Sergio, Le nazioni proibite, Firenze 1973

Sergio Salvi, Patria e patria, Firenze 1978

Smith, Anthony D., The Ethnic Revival, Cambridge 1981

Stephens, Meic, Linguistic Minorities in Western Europe, Cardiff 1976

Tägil, Sven, Regions in Upheaval, Lund 1984

Treitschke, Heinrich von, Zehn Jahre deutscher Kämpfe, I Berlin 1897

Vollertsen, Nils, Kühl, Jørgen, Martinez, José Ruiz og Jessen, Kaare Ulrich (red.), Nation og mindretal. Nationale mindretal og mindretalspolitik i Europa 1945-1993, Århus: Forlaget Historia 1993

Østergård, Uffe, "National og etnisk identitet", i Hans Fink og Hans Hauge (red.), Identiteter i forandring, Århus Universitetsforlag 1991

Østergård, Uffe, Europas ansigter, Kbh.: Rosinante/Munksgård 1992/98

Østergård, Uffe, "Danmark og mindretallene i teori og praksis", J. Kyhl (red.), Mindretalspolitik, Kbh.: Dansk Udenrigspolitisk Institut 1996, 44-105

Østergård, Uffe, Europa. Identitet og Identitetspolitik, Kbh.: Rosinante/Munksgaard 1998/2000